

IQTISODIY XAVFSIZLIKNING EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH

Toxirov Akbarxon Toirxon o'g'li

*Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti kafedrası
mustaqil izlanuvchisi,*

Toshkent kimyo-texnologiya insituti

Email: phdakbar90@gmail.com

Тел: +998 90 909 01 75

ORCID: 0000-0003-0577-0277

Annotatsiya. Sanoat korxonalarining iqtisodiy xavfsizligi barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim jihati hisoblanadi. Biz maqolada korxonalarning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda ekonometrik modellashtirishning ahamiyati va dolzarbligini ta'kidlaydigan ilmiy-nazariy va amaliy asoslar, gipotezalar, qonunlar va rivojlanish tendentsiyalarini, hamda sanoat korxonasining iqtisodiy xavfsizligini ekonometrik modelini ko'rib chiqiladi.

Калум сўзлар: *ekonometrik modellashtirish, iqtisodiy xavfsizlik, sanoat korxonalari, xavf-xatarni baholash, moliyaviy barqarorlik, qarorlarni qo'llab-quvvatlash, regressiya tahlili, zaiflikni baholash, iqtisodiy ko'rsatkichlar, xavfni yumshatish, ma'lumotlarga asoslangan xavfsizlik strategiyalari*

ЭКОНОМЕТРИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Абстрактный. Экономическая безопасность промышленных предприятий является важным аспектом устойчивого экономического развития. В статье рассматриваются научно-теоретические и практические основы, гипотезы, закономерности и тенденции развития, подчеркивающие важность и актуальность эконометрического моделирования в обеспечении экономической безопасности предприятий, а также эконометрической модели экономической безопасности промышленного предприятия.

Ключевые слова: *эконометрическое моделирование, экономическая безопасность, промышленные предприятия, оценка рисков, финансовая устойчивость, поддержка принятия решений, регрессионный анализ, оценка уязвимости, экономические показатели, снижение рисков, стратегии безопасности, основанные на данных*

ECONOMETRIC MODELING OF ECONOMIC SECURITY

Abstract. The economic security of industrial enterprises is an important aspect of sustainable economic development. The article discusses the scientific, theoretical and practical foundations, hypotheses, patterns and development trends, emphasizing the importance and relevance of econometric modeling in ensuring the economic security

of enterprises, as well as an econometric model of the economic security of an industrial enterprise.

Keywords: *econometric modeling, economic security, industrial enterprises, risk assessment, financial stability, decision support, regression analysis, vulnerability assessment, economic indicators, risk mitigation, data-driven security strategies*

Zamonaviy ishbilarmonlik muhitining dinamik manzarasida sanoat korxonalari iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashi, uni har tomonlama tushunish va unga faol yondashuvni talab qiladi. Ishbilarmonlik muhitining dinamik o'zgaruvchanligi korxonalar faoliyati moslashuvchanlik qobiliyatini shakllantirishda ko'plab muammolarga duch kelinmoqda. Jahon iqtisodiyotining o'zaro bog'liqligi tobora kuchayib borayotganligi sababli, sanoat korxonalarining turli ichki va tashqi omillar ta'sirida zaifligi, ularning barqarorligi va o'sishiga jiddiy xavf tug'dirmoqda. Ushbu murakkabliklarga javoban, ekonometrik modellashtirishni qo'llash sanoat ekotizimlarida iqtisodiy xavfsizlikni tahlil qilish va mustahkamlash uchun kuchli vosita sifatida paydo bo'ladi.

Ushbu maqola sanoat korxonalari kontekstida iqtisodiy xavfsizlikni baholash va bashorat qilishning ajralmas metodologiyasi sifatida ekonometrik modellashtirishning o'ziga xos tomonlarini o'rganadi. Ekonometrikaning iqtisodiy xavfsizlik bilan integratsiyasi nafaqat mustahkam tahliliy asosni ta'minlabgina qolmay, balki qaror qabul qiluvchilarni noaniqliklarni boshqarish, ongli strategik tanlovlar qilish va o'z tashkilotlarining moliyaviy farovonligini himoya qilish uchun qimmatli tavsiyalar bilan ko'maklashadi.

Maqolada, tadqiqot davomida biz iqtisodiy xavfsizlik bilan bog'liq bo'lgan ekonometrik modellashtirishning asosiy tarkibiy qismlarini, risklarni baholash, moliyaviy barqarorlik va makro va mikroiqtisodiy o'zgaruvchilarning sanoat korxonalariga ta'siri kabi omillarni ko'rib chiqamiz. Ushbu elementlar o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ko'rib chiqish orqali korxonalarda iqtisodiy xavfsizlikni kuchaytirish, barqarorlikni oshirish va sanoat korxonalarining doimiy rivojlanayotgan landshaftida barqaror o'sishni rag'batlantirish uchun zarur bo'lgan faol choralarni chuqurroq tushunishga hissa qo'shishga qaratilgan tavsiyalar beriladi.

Korxonaning iqtisodiy xavfsizligi deganda umumiy moliyaviy barqarorlik, ichki va tashiqi muxit o'zgarishlariga chidamlilik va turli iqtisodiy qiyinchiliklar va noaniqliklarga dosh berish qobiliyati tushuniladi. U korxonaning vaqt o'tishi bilan iqtisodiy farovonligini saqlab qolish va yaxshilash qobiliyatini ta'minlaydigan shartlar va chora-tadbirlar majmuini o'z ichiga oladi. Iqtisodiy xavfsizlik dinamik va ko'pincha oldindan aytib bo'lmaydigan biznes muhitida korxonaning barqaror o'sishi, raqobatbardoshligi va hayotiyliigi uchun juda muhimdir.

Sanoat korxonalarining iqtisodiy xavfsizligini baholash va ta'minlash uchun ishlab chiqilgan ekonometrik modelni tenglama ko'rinishida keltiramiz. Modelga kiritiladigan asosiy o'zgaruvchilar va ularni tavsiflovchilarni keltiramiz. Natijalar

modelning iqtisodiy xavfsizlikni yaxshilashga qaratilgan amaliy oqibatlariga urg'u berilgan holda tushunarli formatda taqdim etamiz.

1. Model spetsifikatsiyasi : Taklif etilayotgan ekonometrik model sanoat korxonalarining iqtisodiy xavfsizligini baholash va ta'minlash uchun asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni birlashtiradi. Model turli sanoat kontekstlariga moslashish uchun mo'ljallangan va qaror qabul qilish uchun keng qamrovli asosni taqdim etadi.

2. O'zgaruvchilar:

A. Moliyaviy barqarorlik (FS): Likvidlik koeffitsientlari, qarz darajasi va rentabellik ko'rsatkichlaridan foydalangan holda korxonaning moliyaviy holatini baholash.

B. Bozor raqobatbardoshligi (MC): Bozor ulushi, narx strategiyasi va mahsulotni farqlash orqali kompaniyaning bozordagi mavqeini baholash.

V. Tashqi zarbalarga chidamlilik (RES): Biznesning bozor tebranishlari yoki geosiyosiy hodisalar kabi tashqi iqtisodiy qiyinchiliklarga dosh berish qobiliyatini o'lchaydi.

3. Tenglama :

$$“Iqtisodiy xavfsizlik” = \beta_0 + \beta_1 * FS + \beta_2 * MC + \beta_3 * RES + \epsilon$$

Bu yerda:

- “Iqtisodiy xavfsizlik” - korxonaning umumiy iqtisodiy xavfsizligi.
- $\beta_0, \beta_1 FS, \beta_2 MC, \beta_3 * RES$ - moliyaviy barqarorlik, bozor raqobatbardoshligi va tashqi zarbalarga chidamlilik og'irliklarini ifodalovchi koeffitsientlar.
- ϵ - kuzatilmaydigan omillarni hisobga olgan holdada xato.

Xulosa qilib sanoat korxonalarining iqtisodiy xavfsizligini ekonometrik modellashtirish iqtisodiy barqarorlik asoslarini tushunish va mustahkamlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu modellar turli xil iqtisodiy o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni miqdoriy baholash orqali nozik tahlilni osonlashtiradi va murakkab dinamikani aniqroq va dalillarga asoslanib tushunishga imkon beradi. Ushbu yondashuvga xos bo'lgan ijobiylik, uning qaror qabul qiluvchilar, siyosatchilar va menejerlarga ongli tanlov qilish, iqtisodiy landshaftda ishonch bilan harakat qilish uchun zarur bo'lgan vositalar bilan ta'minlaydi.

Ekonometrik modellardan foydalanish orqali manfaatdor tomonlar potentsial xavflarni aniqlashlari, qiyinchiliklarni oldindan bilishlari va sanoat korxonalarining iqtisodiy xavfsizligini oshirish strategiyalarini ishlab chiqishlari mumkin.

Biroq, ma'lumotlar yetishmasligi va model taxminlari kabi ekonometrik modellashtirish bilan bog'liq o'ziga xos muammolarni tan olish kerak. Ijobiy istiqbolni saqlab qolishda bu muammolarni yengib bo'lmaydigan to'siqlar sifatida emas, balki doimiy takomillashtirish imkoniyatlari sifatida tan olishni lozim. Ekonometrik modellashtirishning ijobiy tomoni uning moslashuvchanligi va yangi ma'lumotlar va metodologiyalarni birlashtirish orqali takomillashtirish potentsiali mavjudligidadir.

Bu sanoat korxonalarining iqtisodiy farovonligini himoya qilish bo'yicha olib borilayotgan sa'y-harakatlarga ijobiy nuqtai nazarni qo'llab-quvvatlagan holda, ongli

qarorlar qabul qilish, xavflarni kamaytirish va doimiy takomillashtirish uchun optimistik salohiyatga urg'u beradi.

Aytish mumkinki, ekonometrik model sanoat korxonalarining iqtisodiy xavfsizligini baholash va ta'minlash uchun qimmatli vositadir, lekin uni muvaffaqiyatli qo'llash uning kuchli, zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlarini sinchiklab ko'rib chiqishni talab qiladi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Бидзюра Е. А.. "Теоретико-методологические подходы к определению экономической безопасности промышленных предприятий" Экономическая наука сегодня, no. 15, 2022, pp. 100-108.
2. [Ilyash, O. \(2015\). Strategic priorities of Ukraine's social security concept development and implementation. Economic Annals-XXI, 7-8\(1\), 20-23.](#) [Ilyash, O., Vasylytsiv, T., Lupak, R., & Hetmanskyi, V. \(2021\). Models of efficiency of functioning in trading enterprises under conditions of economic growth. Bulletin of Geography. Socio-economic Series, 51, 7-24. <http://doi.org/10.2478/bog-2021-0001>.](#)
3. Karanina, Elena & Maksimova, Nataliya & Kazantsev, Vyacheslav. (2020). Technology for monitoring industrial enterprises by the level of economic security. SHS Web of Conferences. 89. 03006. 10.1051/shsconf/20208903006.